

DOI:

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นย่านเมืองเก่ากำแพงเพชร กรณีศึกษาถนนเทศา และถนนราชดำเนิน
จังหวัดกำแพงเพชร

Vernacular Architecture of Kamphaeng Phet Old Town: A Case Study of Tesa
and Ratchadamnoen Roads, Kamphaeng Phet Province

พัชรินทร์ ทารไชย^{a*} วีระพล พลีสัตย์^a และ พรนรินทร์ สายกลิ่น^b

Patchareerat Harachai^{a*}, Weeraphon Plesat^a and Ponnarin Saikin^b

^aคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ประเทศไทย

^aFaculty of Industrial Technology, Kamphaeng Phet Rajabhat University, Thailand

^bคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ประเทศไทย

^bFaculty of Science and Technology, Kamphaeng Phet Rajabhat University, Thailand

*Corresponding Author. E-mail: Patchry02@Hotmail.com

Received: August 2, 2023

Revised: August 28, 2024

Accepted: September 18, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรือนพื้นถิ่นบริเวณถนนเทศา และถนนราชดำเนิน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร นำไปสู่การจำแนกประเภท ถนนเทศาเป็นถนนสายแรกของเมืองกำแพงเพชรขนานไปตามลำน้ำปิงเป็นเส้นทางสัญจรทางบกที่เชื่อมกับเส้นทางสัญจรทางน้ำ ถนนราชดำเนินเส้นทางสัญจรทางบกขนานกับถนนเทศาถนนเส้นนี้ตัดเพื่อรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประภาสตัน ณ เมืองกำแพงเพชร ปรากฏหลักฐานสิ่งปลูกสร้างที่สำคัญมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางกาย สังคม และเศรษฐกิจ ริมถนน 2 สายนี้ งานวิจัยนี้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการทบทวนเอกสาร การสำรวจ การจัดทำรังวัด สัมภาษณ์เจ้าของเรือนหรือผู้อยู่อาศัยเรือน และสัมภาษณ์นักวิชาการที่มีความรู้ประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชร ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นบริเวณถนนเทศา และถนนราชดำเนิน มีความคล้ายคลึงกับเรือนภาคกลาง เรือนไทยเดิมเป็นเรือนค้ำขายจะมีใต้ถุนไม่สูงมากเพื่อให้ค้ำขายสะดวก แต่ยังคงอัตลักษณ์ของเรือนไทยเดิมไว้ สามารถจำแนกประเภทได้ 3 กลุ่ม คือ 1) เรือนแถวไม้ชั้นเดียว 2) เรือนแถวไม้ 2 ชั้น และ 3) เรือนคหบดี และเรือนข้าราชการ และอิทธิพลที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นบริเวณถนนเทศาและถนนราชดำเนิน คือ 1) การเมืองการปกครอง 2) สภาพภูมิประเทศ และสภาพภูมิอากาศ 3) ด้านการประกอบอาชีพ และ 4) ด้านเทคโนโลยีการก่อสร้างและวัสดุก่อสร้างพื้นถิ่น

ABSTRACT

This article aims to study vernacular-architecture structures located along Tesa and Ratchadamnoen roads, Nai Muang sub-district, Muang district, Kamphaeng Phet province which contributes to the

categorization of the areas as a part of creative cultural heritages in Kamphaeng Phet province. Tesa road is the road first-ever built in Kamphaeng Phet province along the Ping River as the concourse of river and land transport while Ratchadamnoen road is built on the auspicious occasion of King Chulalongkorn's visit to Kamphaeng Phet. Evidence showed that important structures related to physical, social, and economic surroundings used to locate along these two roads. The researchers then gather data by reviewing documents, surveying, doing cadastral survey, interviewing the house owners or inhabitants, and interviewing academics with knowledge on Kamphaeng Phet history. The result showed that vernacular architecture of structures found along Tesa and Ratchadamnoen roads shares similar pattern to Central-region Thai traditional house which is the shop building with moderately high beneath space and traditional identity. Along the roads, three groups of vernacular-architecture structures were found including 1) one-storey wooden houses, 2) two-storey shop buildings, and 3) houses of the wealthy and government officers. Furthermore, it is revealed that the vernacular-architecture patterns of structures on Tesa and Ratchadamnoen roads are influenced by four factors as follows: 1) politics and government, 2) topography and climate, 3) inhabitants' earning a living, and 4) construction technology and the vernacular-architecture construction materials.

คำสำคัญ: เรือนแถวพื้นถิ่น เมืองเก่ากำแพงเพชร รูปแบบสถาปัตยกรรม วัสดุก่อสร้าง

Keywords: Vernacular Rowhouse, Kamphaeng Phet Old Town, Architectural Format, Construction Materials

บทนำ

จากหลักฐานการตั้งถิ่นฐานเมืองกำแพงเพชร พบว่า มีการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยสุโขทัยกันบริเวณสองฝั่งแม่น้ำปิง คือ ด้านฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง (เมืองนครชุม) และด้านฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง (เมืองชากังราว) ซึ่งเมืองนครชุมปรากฏหลักฐานสิ่งก่อสร้างและสถาปัตยกรรมแบบสุโขทัย เช่น พระธาตุเจดีย์ กำแพงเมือง และคูเมือง เป็นต้น ด้านฝั่งตะวันออกแม่น้ำปิง (เมืองชากังราว) อยู่ในที่สูงน้ำไม่กัดเซาะริมตลิ่งปรากฏหลักฐานการตั้งถิ่นฐานสมัยอยุธยาจากสิ่งก่อสร้างและสถาปัตยกรรม คือ ป้อมและกำแพงเมืองเก่าสูงที่แข็งแรง ชื่อ “กำแพงเพชร” สร้างในสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ต้น จากหลักฐานสิ่งก่อสร้างและวัดตั้งอยู่ริมแม่น้ำปิงจึงสันนิษฐานได้ว่าชุมชนชาวเมืองกำแพงเพชรในต้นรัตนโกสินทร์ยังคงตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำปิง และรอบวัด ขยายตัวเข้ามาด้านในจากริมแม่น้ำปิงกลายเป็นชุมชนในปัจจุบัน อาทิ ชุมชนรอบวัดคูยาง และปัจจุบันตั้งอยู่หลังศูนย์การค้าชาวบ้านเรียกว่าตลาดศูนย์ เป็นต้น การตั้งถิ่นฐานของชาวเมืองกำแพงเพชรอีกรูปแบบ คือ การตั้งถิ่นฐานบริเวณชุมชนโบราณ ไร่ร่องรอยของการตั้งชุมชนโบราณเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์เก่าแล้วพัฒนาให้เข้ากับสภาพสังคมตามยุคสมัย จากหลักฐานปรากฏอาคารราชการ คือ ศูนย์ราชการเก่า (อาคารที่ว่าการอำเภอเมืองกำแพงเพชรปัจจุบัน) และสถานศึกษา (โรงเรียนกำแพงเพชรพิทยาคม) สร้างบนพื้นที่เมืองเก่า และบริเวณนอกเมือง อาทิ อาคารที่ว่าการอำเภอเมืองกำแพงเพชรหลังแรกสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2464 ในสมัยรัชกาลที่ 6 และชุมชนที่เกิดขึ้นในยุคนี้ อาทิ ชุมชมรอบวัดเสด็จที่ยังมีร่องรอย สฎูเจดีย์ชากปรักหักพัง ซึ่งเป็นการตั้งชุมชนในลักษณะริมน้ำในระยะหลังยังอยู่ตลอดริมฝั่งแม่น้ำปิง จากเหนือสุดของเขตกำแพงเพชรถึงตอนใต้ที่ติดต่อกับปากน้ำโพ และในยุคสมัยต่อมา (ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2547)

เมื่อปี พ.ศ. 2500 สะพานคอนกรีตข้ามแม่น้ำปิงจากฝั่งเมืองนครชุมมาฝั่งเมืองชากังราว เข้าตัวเมืองกำแพงเพชรแล้วเสร็จ และเปิดใช้งานเป็นเส้นทางสัญจรหลัก ส่งผลให้การสัญจรทางน้ำมีตั้งแต่โบราณ อาทิ เรืออู่เรือพาย แพซุงไม้สัก เรือกลไฟ เรือแม่เหล็กเครื่องดีเซล และเรือหางยาว เป็นต้น เปลี่ยนเป็นการสัญจรทางบก ทำให้การเดินทางโดยรถยนต์จากกรุงเทพฯ - ปากน้ำโพ - กำแพงเพชร - ตาก เดินทางได้สะดวกการสัญจรทางน้ำหายไป หรือลดความสำคัญลง เมื่อ พ.ศ. 2506 เกิดเพลิงไหม้ชุมชนริมน้ำปิงย่านตลาดการค้าตั้งแต่วัดเสด็จไปจนถึงโรงแรมนารัตน์ ปัจจุบันได้เผาเรือนไม้ประมาณ 250 หลัง ยังเหลือเรือนไม้เมืองกำแพงเพชรให้เห็นบริเวณที่ไม่ถูกไฟไหม้ คือ บริเวณถนนเทศาในปัจจุบัน ตั้งแต่ที่ทำการสหกรณ์ออมทรัพย์ครูจนถึงวัดเสด็จต่อเนื่องไปถนนราชดำเนินบริเวณโรงพยาบาลกำแพงเพชรจนถึงบริเวณตลาดไนท์พลาซ่า ซึ่งยังเห็นร่องรอยชุมชนริมน้ำมีเรือนไม้ชั้นเดียวที่เคยเป็นชุมชนริมน้ำบ้านพักข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 และเรือนพ่อค้าทำไม้ในสมัยรัชการที่ 5 เป็นหลักฐานให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานชุมชนริมน้ำ การคมนาคมทางน้ำเป็นเส้นทางสัญจรหลัก ความรุ่งเรืองของกิจการค้าไม้ และความรุ่งเรืองการค้าขายในอดีตของเมืองกำแพงเพชร

การเปิดใช้เขื่อนภูมิพล เมื่อ พ.ศ. 2507 ทำให้ทิศทางการเปลี่ยนแปลงไหลจากตะวันตกไปทิศตะวันออก ด้านริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง (เมืองชากังราว) มีความตื่นขึ้นบริเวณสวนสาธารณะสิริจิตอุทยานจนถึงที่ทำการชลประทานในปัจจุบัน ชุมชนเก่าริมน้ำลักษณะเดิมจึงเปลี่ยนแปลงเป็นชุมชนบนบก เรือนพื้นถิ่นด้านฝั่งตะวันออกฝั่งของแม่น้ำปิง (เมืองชากังราว) จึงอยู่ลึกเข้าไปในเขตพื้นดิน ได้แก่ ย่านที่อยู่อาศัยหลังที่ว่าการอำเภอเมือง (เก่า) ย่านที่อยู่อาศัยตามแนวถนนเทศา เข็มโยงถนนราชดำเนินและย่านที่อยู่อาศัยบริเวณโรงพยาบาลกำแพงเพชร (สามารถ สิริเวชพันธุ์, 2540) บทความนี้ขอบเขตศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นที่ชุมชนริมน้ำปิงในพื้นที่ไม่ถูกไฟไหม้ พ.ศ. 2506 บริเวณถนนเทศาต่อเนื่องไปถนนราชดำเนิน นำไปสู่การจำแนกประเภท และสถานภาพการดำรงอยู่ของเรือนพื้นถิ่นจังหวัดกำแพงเพชรเป็นส่วนหนึ่งพื้นที่ย่านเมืองเก่ากำแพงเพชร

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นบริเวณถนนเทศา และถนนราชดำเนิน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร นำไปสู่การจำแนกประเภท เป็นส่วนหนึ่งพื้นที่ย่านเมืองเก่ากำแพงเพชร

ทบทวนวรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การตั้งถิ่นฐานเมืองกำแพงเพชรตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยอยุธยาปรากฏหลักฐานสิ่งก่อสร้างและสถาปัตยกรรมที่สำคัญแบบสุโขทัย เช่น พระธาตุเจดีย์ กำแพงเมือง และคูเมือง เป็นต้น ปรากฏหลักฐานการตั้งถิ่นฐานในสมัยอยุธยา และสมัยอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ต้น จากสิ่งก่อสร้างและสถาปัตยกรรมที่หลงเหลือ อาทิ วัดบาง วัดเสด็จ วัดชินงา วัดสามจีนหรือวัดเจ็ก (อยู่บริเวณโรงพยาบาลกำแพงเพชรปัจจุบัน) และวัดเทพโมฬี (ตึกภาพที่ 1) ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำปิง (ชัชวาล ธรรมสอน, 2547)

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นย่านเมืองเก่ากำแพงเพชร ภูมิศึกษานนทศึกษา และถนนราชดำเนิน จังหวัดกำแพงเพชร
พัชรรัตน์ ทารไชย วีระพล พลีสัตย์ และ พรนรินทร์ สายกลิ่น

ภาพที่ 1 ที่ตั้งวัดสร้างในสมัยอยุธยาและสมัยอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ตั้งอยู่แม่น้ำปิง

เรือนไทยเดิมกำแพงเพชรจะมีลักษณะเป็นครอบครัวเดียว รูปแบบเรือนจะพัฒนามาจากเรือนภาคกลาง เนื่องจากการติดต่อค้าขาย และการปกครองจากส่วนกลาง ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์รูปแบบบ้านเรือนจึงมีความคล้ายคลึงกับรูปแบบเรือนภาคกลางหรืออยุธยาในบางส่วน อาทิ การวางตัวเรือน หลังคาทรงสูงคล้ายทรงจอมแห มุงหญ้าแฝกและกระเบื้องดินเผาแผ่นเล็ก เสาเอียงสอดเข้าคู่อ่อนช้อยเกิดความมั่นคงในการรับแรงลมพายุมีชั้นลมตัดโค้ง เป็นต้น ถ้ากรณีที่เรือนประกอบอาชีพค้าขาย จะลดความสูงของใต้ถุนเรือนลง และปรับพื้นที่ด้านหน้าเรือนให้สะดวกในการค้าขาย แต่ยังคงอัตลักษณ์และความงาม การวางตัวเรือนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาว 3 ช่วงเสา ความกว้างช่วงเสาไม่เกิน 3 เมตร มีระเบียงต่อจากตัวเรือนลดระดับ บางเรือนไม่ลดระดับ ทิศทางของการวางตัวเรือนจะไม่ได้คำนึงถึงทิศทางเท่าใดนัก กรณีเรือนค้าขายด้านหน้าเรือนจะหันหน้าเข้าถนนโดยวางแนวตามยาวขนานกับถนนแนวเรือนริมน้ำจะหันระเบียงเข้าถนนหันหลังเรือนลงแม่น้ำปิงจะได้ลมจากแม่น้ำปิง และแต่ก่อนใช้ทางสัญจรทางน้ำด้านหลังจอดเรือ เรือนค้าขายทางบกหันหน้าไปทางถนน จากการสำรวจภาคสนามจะพบว่าในเรือนกรณีศึกษาหลังที่ 1-2 มีภาษาจีนเขียนตามส่วนของเรือนเป็นสัญลักษณ์บอกทิศทาง และตำแหน่งฝาผนัง ช่างชาวจีนนอกจากจะสร้างเรือนไทยเดิมแล้วนั้น น่าจะดัดแปลงโครงสร้างเรือนทรงอื่นๆ ที่ปรากฏในจังหวัดกำแพงเพชร อาทิ เรือนปั้นหยาริเวณมะนิลา จนกระทั่งเรือนประยุกต์ ซึ่งน่าจะได้อิทธิพลจากทางประเทศตะวันตก ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ดังปรากฏอาคารราชการในจังหวัดกำแพงเพชร คือ อาคารที่ว่าการอำเภอเมืองกำแพงเพชรหลังแรกเป็นหลังคาทรงปั้นหย่าที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน (ชัชวาล ธรรมสอน, 2547)

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้มีการปฏิรูปการปกครองประเทศโดยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ การปฏิรูประยะแรก (พ.ศ. 2416-2417) ซึ่งเป็นช่วงแรกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบริหารราชการแผ่นดินโดยไม่มีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และการปฏิรูประยะที่สอง (พ.ศ. 2435-2453) ในการปฏิรูประยะที่สอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้จัดระบบการปกครองประเทศโดยแบ่ง

ออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) การปกครองส่วนกลาง (จัดตั้งกระทรวงต่างๆ ขึ้น 12 กระทรวง) 2) การปกครองส่วนหัวเมือง (จัดตั้งการปกครองแบบเทศาภิบาลแทนระบบกินเมือง) 3) การปกครองส่วนท้องถิ่น (จัดตั้งระบบการปกครองระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เมือง) มณฑลเทศาภิบาลที่ตั้งขึ้นภายหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการปฏิรูปการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2435 และตั้งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้เสด็จออกตรวจหัวเมืองโดยทรงเห็นถึงปัญหาของการบริหารราชการในหัวเมืองต่างๆ ซึ่งอยู่ห่างไกลจากพระนคร ทำให้เสนาบดีไม่สามารถเดินทางไปตรวจงานด้วยตัวเองได้ และการสั่งงานต่างๆ ไปยังหัวเมืองทำได้ช้าติดขัดปัญหาหลายอย่างสอดคล้องกับที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้รวมหัวเมืองเข้าเป็นมณฑล โดยให้มีเจ้านายหรือข้าราชการผู้ใหญ่ดำรงตำแหน่งเป็นข้าหลวงใหญ่ในมณฑลนั้นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารราชการ ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2438-2439 ได้มีการตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นใหม่ 5 มณฑล ได้แก่ มณฑลนครชัยศรี มณฑลกรุงเก่า มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลชุมพร และมณฑลนครสวรรค์ ซึ่งกำแพงเพชรเป็นเมืองในมณฑลนครสวรรค์ (โตม ไกรปกรณ์, 2565)

“การปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลได้มีการส่งข้าราชการจากส่วนกลางไปปกครองดูแลอย่างใกล้ชิดในด้านกาจัดระเบียบการปกครองท้องถิ่น การศาล การจัดเก็บภาษีอากรให้มีระเบียบแบบแผนขึ้นเป็นการขยายอำนาจการเจริญเติบโตของเมือง ในยุคนี้การปลูกสร้างที่เรือนที่อยู่อาศัยข้าราชการจากส่วนกลางมาปกครองเรือนพักอาศัยจะใช้วัสดุจากไม้เนื้อแข็งและไม้สัก รูปแบบสถาปัตยกรรมได้รับจากตะวันตกอย่างชัดเจนมีรูปทรง เช่น หลังคาทรงปั้นหยา มีหน้ามุขยื่นออกมาโครงสร้างไม้ก็มักจะตีเกร็ดและติดตั้งหน้าต่างเป็นบานเกร็ดไม้” เรือนในกำแพงเพชรในสมัยปฏิรูปการปกครองเทศาภิบาลได้มีการนำแบบอย่างจากพระนคร ข้าราชการจากพระนครมาปกครองตัวหัวเมืองโดยมีช่างชาวจีนที่ความชำนาญงานช่างไม้กับการปรับปรุงการก่อสร้างให้มีลักษณะหลายรูปแบบขึ้น โดยเริ่มจากเรือนไทยเดิมทรงจอมแหในระยะแรกที่ใช้เพียงตะปูจีนเพียงเล็กน้อยมาเป็นเรือนมะนิลา เรือนปั้นหยา เรือนโถงค้ำขายในระยะต่อมา (ไพโรจน์ แสงจันทร์, 2536) เรือนข้าราชการในสมัยรัชการที่ 5 ที่ยังคงหลงเหลือให้เห็นในเมืองกำแพงเพชร คือ เรือนขุนทรงราชผล (พลี ศุกดิษฐ์) ตั้งอยู่เลขที่ 67 ถนนเทศา 1 ตำบลในเมือง อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร สร้างประมาณปี พ.ศ. 2451 รองอำมาตย์ตรีขุนทรงราชผล (พลี ศุกดิษฐ์) รับราชการเป็นข้าราชการสังกัดกรมสรรพากรในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จประพาสต้นจังหวัดกำแพงเพชร ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2449 ท่านมีอายุ 22 ปี อาจยังได้รับตำแหน่งขุนทรงราชผล เป็นศุภมาตราจังหวัดกำแพงเพชร (ตำแหน่งข้าราชการหัวเมืองตำแหน่งหนึ่งในปัจจุบัน หมายถึงผู้ช่วยสรรพากรจังหวัด) ดังภาพที่ 10 (1)

เมื่อครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสต้น ณ เมืองกำแพงเพชร หลักฐานปรากฏภาพถ่ายเมื่อครั้งเสด็จประพาสต้น ร.ศ. 125 (ดังภาพที่ 2 (1) -ภาพที่ 2 (2)) เมืองกำแพงเพชรทางชลมารคระหว่างวันที่ 18 -27 สิงหาคม 2449 พระองค์ทรงถ่ายรูปบุคคล วัดวาอาราม โบราณสถาน และสถานที่ต่างๆ ของเมืองกำแพงเพชร โดยใน 26 สิงหาคม 2449 เสด็จประพาสวัดเสด็จ และวัดคูยาง “ถ่ายรูปวัดเสด็จแล้วจึงเดินทางไปวัดคูยาง...ผ่านถนนสายใน ถนนสายนี้งามมาก ได้ถ่ายรูปไว้และให้ชื่อถนนราชดำเนิน...” ข้อความจากพระราชนิพนธ์จดหมายเหตุประพาสต้นพระพุทธเจ้าหลวง ณ เมืองกำแพงเพชร เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2449 (สันติ อภัยราช, ม.ป.ป.)

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นย่านเมืองเก่ากำแพงเพชร ทัศนศึกษาถนนเทศา และถนนราชดำเนิน จังหวัดกำแพงเพชร
พัชรรัตน์ ทารไชย วีระพล พลีสัตย์ และ พรนรินทร์ สายกลิ่น

ภาพที่ 2 (1) ภาพบรรยากาศถนนสายในหรือถนนราชดำเนิน และ (2) ถนนสายนอกหรือถนนเทศา ในสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2449
ที่มา: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร (2549; 141-142)

เดิมถนนราชดำเนิน เดิมเรียกว่า “ถนนสายใน” เป็นทางล้อเกวียน เส้นทางสัญจรทางบกของชาวกำแพงเพชร ยาวตั้งแต่กำแพงเมือง (หลังไปรษณีย์กำแพงเพชรเก่า) ตรงไปสิ้นสุดยังวัดบาง ผ่านด้านหลังวัดเสด็จตัดโดยพระวิเชียร ปรากฏ เจ้าเมืองกำแพงเพชรในสมัยรัชกาลที่ 5 มาปฏิรูปเมืองกำแพงเพชร เดิมถนนเส้นนี้กว้างราว 6 เมตร มีบ้านเรือนราษฎรปลูกอยู่ข้างแล้ว พระวิเชียรปรากฏตั้งใจจะตัดถนนเส้นนี้เพื่อรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประภาสต้น ณ เมืองกำแพงเพชร จึงตัดถนนตรงกว้างดงามมากตามพระราชนิยม ในสมัยนั้น (สันติ อภัยราช, 2559)

ถนนเทศา เดิมเรียกว่า “ถนนสายนอก” เป็นถนนสายแรกของเมืองกำแพงเพชร สร้างราว พ.ศ. 2445 – 2446 ตัดขนานไปตามลำน้ำปิงหรือแม่น้ำปิง เริ่มตั้งแต่บริเวณหน้าเรือนหลวงมณฑลราช (หาวน อินทรสูต) ประมาณ ที่ทำการ สหกรณ์ครุกำแพงเพชรปัจจุบัน ยาวไปถึงบริเวณโรงแรมวรทันในปัจจุบันเป็นถนนที่ดงามมาก เดิมกว้าง 6 เมตร สองข้างทางปลูกไม้เนื้อแข็ง เช่น ประดู่ และชิงชัน ตลอดทั้งสายต่อมาขยายถนนเทศาราว พ.ศ. 2501 - 2502 ได้โค่นต้นไม้ออกทั้งหมดเหตุที่เรียกว่า ถนนเทศา เพราะผู้ดำริในการสร้างถนนนี้ คือ เทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์ (เทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2438 เมืองในมณฑลนครสวรรค์ ได้แก่ เมืองนครสวรรค์ เมือง กำแพงเพชร เมืองชัยนาท เมืองตาก เมืองอุทัยธานี เมืองพยุหะคีรี เมืองมโนรมย์ และเมืองสรรค์บุรี) เทศาภิบาลมณฑล นครสวรรค์ในขณะนั้น คือ พระยาอมรินทรฤชัย (จรัส รัตนกุล) ท่านเป็นเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์ตั้งแต่ พ.ศ. 2445 - 2453 ส่วนผู้ที่ริเริ่มสร้างถนน คือ พระยาไกรเพชรรัตนสงคราม (แฉ่ บุนนาค) ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑล นครสวรรค์ (สันติ อภัยราช, 2559) ดังภาพที่ 2

การตั้งถิ่นฐานในสมัยรัชกาลที่ 7- ปัจจุบัน มีการอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนจากต่างถิ่น เข้ามาตั้งหลักแหล่งทำมาหากินเริ่มจากอาชีพเกษตรกรรม และคนจีนที่มาจากพระนครมาทำการค้าขายมาตั้งบ้านเรือนกันเป็นกลุ่ม และกระจายกันไปตามริมฝั่งแม่น้ำปิงด้านในระยะเริ่มต้น เช่น ชุมชนชาวตลาดกำแพงเพชร ที่ส่วนใหญ่จะเป็นชุมชนชาวจีนแต้จิ๋ว และไหหลำ ชุมชนเกษตรกรรมเป็นชาวจีน เช่น ชาวจีนเชื้อสายแคะมีความเชี่ยวชาญด้านการเกษตรจะหาที่ดินเพื่อการเกษตรที่ใช้พื้นที่ขนาดใหญ่แต่ไม่ไกลกับริมฝั่งแม่น้ำปิง นอกจากนี้การทำกิจการค้าไม้ที่เพิ่มมากขึ้นทำให้เกิดการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ การย้ายถิ่นฐานของผู้คนต่างถิ่นที่เข้ามาแสวงหาแหล่งทำกินจึงทำให้เกิดชุมชนขึ้น กระจุกกระจายไปตามป่าเขาตงลึกที่ไม่มีสักรอบตัวเมืองกำแพงเพชร ด้านทางสัญจรใช้ทางน้ำเป็นหลัก โดยใช้เรือถ่อ เรือพาย แพซุงไม้สัก เรือกลไฟ เรือแม่เหล็กเรือดีเซล และเรือหางยาวจนกระทั่งถึงสะพานคอนกรีตข้ามแม่น้ำปิงจากฝั่ง นครชุมข้ามมาฝั่งชากังราว หรือเข้าตัวเมืองกำแพงเพชรแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2500 จึงทำให้การเดินทางโดยรถยนต์

จากกรุงเทพฯ - ปากน้ำโพ - กำแพงเพชร - ตาก เดินทางได้สะดวก การสัญจรทางน้ำจึงหายไป การสร้างเขื่อนภูมิพล เปิดเขื่อนเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2507 (ทำให้ทิศทางน้ำเปลี่ยนไหลจากตะวันตกไปทิศตะวันออก) ทำให้บริเวณริมแม่น้ำปิงฝั่งเมืองกำแพงเพชรมีความตื้นเขิน พื้นที่สวนสาธารณะบริเวณสิริจิตอุทยานจนถึงที่ทำการชลประทาน ในปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ. 2506 เกิดเพลิงไหม้ชุมชนริมแม่น้ำปิงย่านตลาดการค้าตั้งแต่วัดเสด็จไปจนถึงโรงแรมวรรัตน์ ปัจจุบันได้เผาเรือนไม้ประมาณ 250 หลัง มีการขยายตัวของเมืองหลังจากเกิดไฟไหม้ย่านตลาดขยายออกไปทางทิศตะวันออกตามแนวถนนสายวิจิตร และถนนเจริญสุขอีกเป็นจำนวนมากทำรูปร่างเมืองเปลี่ยนแปลงไป และในปี พ.ศ. 2509 ได้มีการถมแม่น้ำปิง บริเวณสวนสิริจิตอุทยานในปัจจุบันจนถึงที่ทำการชลประทานทำให้บริเวณพื้นที่นอกจากริมฝั่งแม่น้ำปิงมีการกระจายของการตั้งถิ่นฐานอยู่นานแนวกัลลอนบ้านที่อยู่อาศัยจะเป็นบ้านเดี่ยว ชั้นเดียวสองชั้น ได้ถูกสูงสร้างมาตั้งแต่สมัยบริเวณนี้เป็นเกาะในแม่น้ำปิง ทำให้บ้านเรือนที่เป็นบ้านริมน้ำเป็นบ้านที่อยู่ริมถนน ซึ่งบ้านปัจจุบันยังหลงเหลือให้เห็นบริเวณริมถนนเทศาเป็นเรือนชั้นเดียว ประตูบานเฟี้ยม หลังคาทรงไทยเดิม หลังคาทรงมะนิลา และหลังคาทรงปั้นหยา ซึ่งบ้านเรือนที่สร้างจากวัสดุไม้ที่ยังหลงเหลือบริเวณถนนเทศา และถนนราชดำเนิน (ชัชวาล ธรรมสอน, 2547)

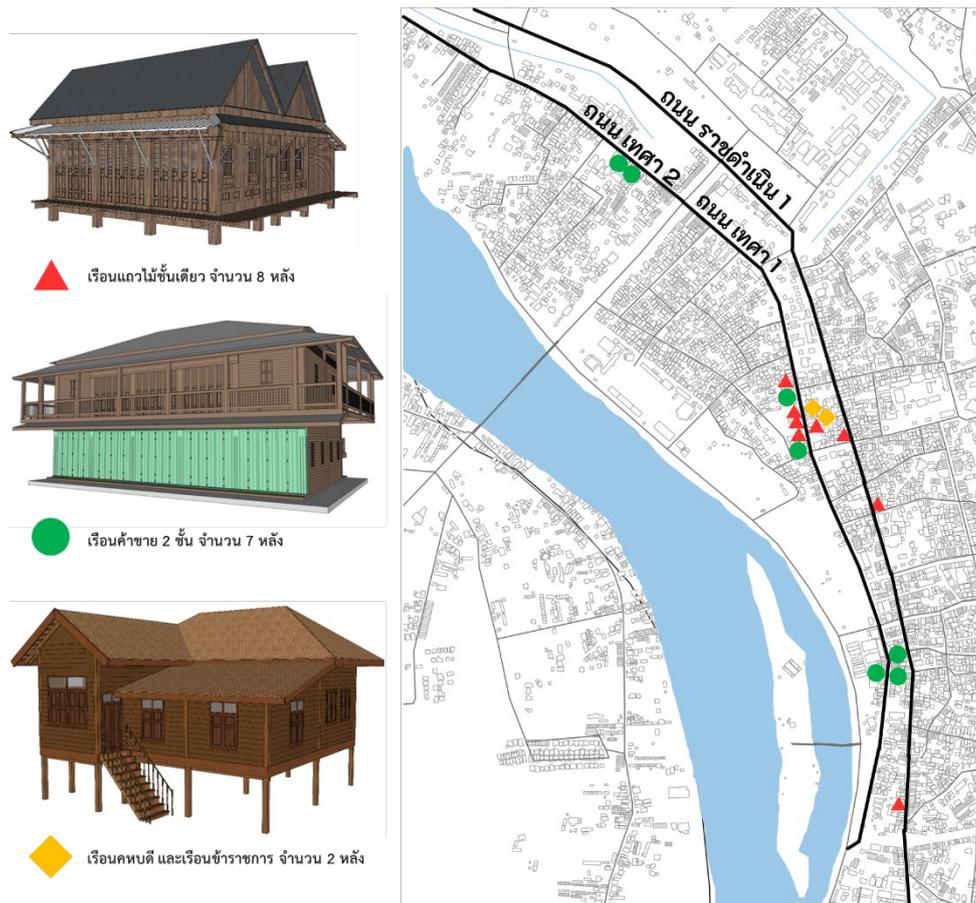
วิธีการวิจัย

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นย่านเมืองเก่ากำแพงเพชร กรณีศึกษาถนนเทศา และถนนราชดำเนิน จังหวัดกำแพงเพชร เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามร่วมกับการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ นำไปสู่การจำแนกประเภทเป็นส่วนหนึ่งพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งรายละเอียด วิธีการศึกษามีดังต่อไปนี้

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร กรอบแนวคิดทางประวัติศาสตร์ วิวัฒนาการตั้งถิ่นฐานและบริบทพื้นที่ แนวคิดองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. สืบค้นข้อมูลภาคสนามเบื้องต้น สืบค้นพื้นที่ตามแผนที่ การสังเกต บันทึกภาพถ่าย สอบถามผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ศึกษา และสัมภาษณ์นักวิชาการท้องถิ่นที่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ นำข้อมูลมาวิเคราะห์จัดทำฐานข้อมูล และแผนที่เพื่อใช้สำรวจภาคสนามเชิงลึก โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกเรือนพื้นถิ่น นำมาสร้างรหัสเรือนเพื่อจัดทำฐานข้อมูล
3. การคัดเลือกกรณีศึกษา เกณฑ์ที่ใช้ในการจำแนกสถาปัตยกรรม ประกอบด้วยลักษณะของอาคารยังคงรูปแบบเดิมปรับเปลี่ยนเล็กน้อย ตำแหน่งที่ตั้งอาคาร ประวัติอาคาร โครงสร้างและวัสดุที่ใช้ ประเภทการใช้งาน อายุเรือนมากกว่า 50 ปี ขึ้นไป ในพื้นที่ไม่ถูกไฟไหม้ เมื่อ พ.ศ. 2506 คือ ถนนเทศาตั้งแต่ที่ทำการสหกรณ์ออมทรัพย์ครูปัจจุบันจนถึงวัดเสด็จ และบริเวณถนนราชดำเนินบริเวณโรงพยาบาลกำแพงเพชรจนถึงบริเวณตลาดไนท์ปลาซ่า ปัจจุบัน ผู้วิจัยได้คัดเลือกตัวแทนเรือนพื้นถิ่นจำนวนทั้งสิ้น 17 หลัง ทำให้สามารถจำแนกประเภทเรือนพื้นถิ่นแบ่งออกได้ 3 กลุ่ม คือ 1) เรือนแถวไม้ชั้นเดียว 2) เรือนแถวไม้ 2 ชั้น และ 3) เรือนคหบดี และเรือนข้าราชการ
4. สืบค้นภาคสนามเชิงลึกลงพื้นที่สำรวจเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง และสัมภาษณ์เจ้าของเรือนและรังวัดถ่ายภาพนำมาเขียนแบบสถาปัตยกรรม 2 มิติ และ 3 มิติ
5. การวิเคราะห์ข้อมูล จากการทบทวนวรรณกรรม และสำรวจภาคสนาม และนำเสนอข้อมูลชุดข้อมูลองค์ความรู้รูปแบบเรือน

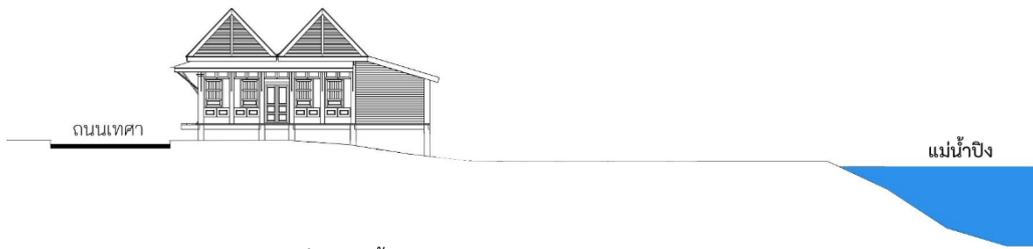
ผลการศึกษา

ลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นย่านถนนเทศา และถนนราชดำเนิน พบว่าเรือนพื้นถิ่นกำแพงเพชรจะคล้ายเรือนภาคกลาง แต่จะแตกต่างกัน คือ ด้านหลังเรือนกำแพงเพชรเป็นหน้าเรือนมีชายคายื่นออกไป ส่วนเรือนภาคกลางจะหันหลังกลับกัน ถ้าเป็นเรือนริมน้ำจะหันชานลงน้ำ เรือนจะเรียงยาวติดต่อกันชานต่อเชื่อมถึงกัน รูปแบบสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกันจะพบเรือนพื้นถิ่นที่ยังหลงเหลืออยู่สร้างด้วยไม้ทั้งหลังบางหลังมีคนอยู่อาศัย บางหลังถูกปล่อยทิ้งร้างประกอบไปด้วยเรือนแถวไม้ชั้นเดียว หรือเรียกว่า “เรือนขาสั้น” สามารถนั่งห้อยขาได้ ผังพื้นเรือนชั้นเดียวส่วนใหญ่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง 3 ช่วงเสา หรือเรียกว่า “สามห้อง” โดยแต่ละช่วงยาวไม่เกิน 3 เมตร และยาวไม่เกิน 3 ช่วงเสา ขึ้นอยู่กับการใช้งานหรืออาชีพของเจ้าของเรือน อย่างกรณี อาชีพค้าขายที่มักทำเรือนขาสั้นเพื่อสะดวกในการค้าขายและให้พื้นน้ำท่วมที่มีประจำทุกปี ลักษณะที่ 2 ส่วนเรือนยาวหรือเรือน 2 ชั้น จะเป็นเรือนพักอาศัยและบางหลังจากค้าขายชั้นล่างชั้นบนพักอาศัย เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเคยถูกเพลิงไหม้อาคารในบริเวณนี้ เมื่อ พ.ศ 2506 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางสภาพแวดล้อมทางกายภาพส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม และการเลือกใช้วัสดุในการก่อสร้าง ซึ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อทำการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมครั้งนี้จึงคัดเลือกสำรวจข้อมูลอาคารในพื้นที่ไม่ถูกไฟไหม้ เมื่อ พ.ศ 2506 คือ บริเวณถนนเทศาตั้งแต่ที่ทำการสหกรณ์ออมทรัพย์ครูปัจจุบันจนถึงวัดเสด็จ และบริเวณถนนราชดำเนินบริเวณโรงพยาบาลกำแพงเพชรจนถึงบริเวณตลาดไนท์พลาซ่าปัจจุบัน จำนวนทั้งสิ้น 17 หลัง จากนั้นนำแบบสำรวจจริงวัด มาเขียนแบบสถาปัตยกรรม 2 มิติ และ 3 มิติ เพื่อประกอบการศึกษา และจัดทำฐานข้อมูล เภณท์ที่ใช้ในการจำแนกสถาปัตยกรรม ประกอบด้วยตำแหน่งที่ตั้งอาคาร ประวัติอาคาร วัสดุที่ใช้ จำนวนชั้นอาคาร ประเภทการใช้งาน และลักษณะของอาคารยังคงรูปแบบเดิมปรับเปลี่ยนเล็กน้อย ทำให้สามารถจำแนกประเภทเรือนแถวพื้นถิ่น ออกได้ 3 กลุ่ม คือ 1) เรือนแถวไม้ชั้นเดียว 2) เรือนแถวไม้ 2 ชั้น และ 3) เรือนคหบดี และข้าราชการ (ดังภาพที่ 3) ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

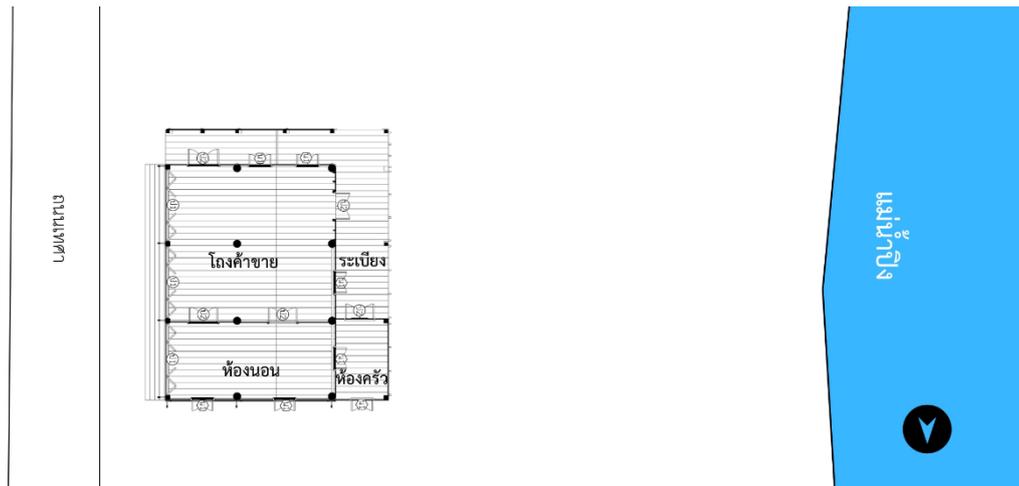

ภาพที่ 3 ตำแหน่งที่ตั้งของเรือนพื้นถิ่น 3 กลุ่มในพื้นที่ศึกษา

1. กลุ่มเรือนแถวไม้ชั้นเดียว พบว่าการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนริมถนนเทศา เดิมถนนเทศาเป็นทางเดินเท้าหรือทางล้อเกวียนได้พัฒนาเป็นถนนริมน้ำปิงต่อมา (ดังภาพที่ 4) และถนนราชดำเนินเป็นเส้นทางสัญจรถัดมาจากถนนเทศา กลุ่มเรือนแถวไม้ชั้นเดียวส่วนใหญ่จะเป็นประกอบกิจกรรมค้าขาย การวางทิศทางของตัวเรือนจะหันหน้าเข้าหาถนน ด้านหลังเรือนหันลงแม่น้ำปิงมีระเบียงมีชานด้านหลังเชื่อมต่อเรือนอื่นๆ เช่น เรือนครัว ระดับพื้นตัวเรือนจะยกสูงจากถนน 60-80 เซนติเมตร (ข้อมูลการสัมภาษณ์ สามารถนั่งห้อยขาได้ ปัจจุบันมีการก่อสร้างถนนให้สูงขึ้นทำพื้นเรือนอยู่ในระดับเดียวกันกับถนน บางหลังยังคงหลงเหลือระเบียงหน้าเรือนให้เห็น ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้อาศัยบ้านกรณศึกษาทรงปั้นหยาหลังที่ 1-5 ว่า “สมัยก่อนตอนเช้าจะมานั่งห้อยขาระเบียงหน้าเรือใส่บาตรพระ”

ภาพที่ 4 การตั้งบ้านเรือนบนถนนเทศาหรือถนนสายนอกในอดีต

ภาพที่ 5 ผังบริเวณการตั้งบ้านเรือนบนถนนเทศาหรือถนนสายนอกในอดีต

ผังบริเวณ ตำแหน่งที่ตั้งอาคาร ชุมชนริมน้ำการตั้งถิ่นฐานใกล้แม่น้ำปิง เรือนแถวชั้นเดียวบริเวณริมถนนเทศาจะหน้าหน้าเรือนทางล้อเกวียน หรือถนนเทศาในปัจจุบัน หลังบ้านหันไปแม่น้ำปิง เรือนแถวชั้นเดียวบริเวณริมถนนราชดำเนินหันหน้าเรือนทางถนนเพื่อสะดวกในการประกอบอาชีพค้าขายผังเรือน ผังพื้นเรือนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาว 3 ช่วงเสา ยาวไม่เกิน 3 เมตร ยาวไม่เกิน 3 ช่วงเสา ด้านยาวขนานไปตามถนน ด้านหน้าเป็นพื้นที่รับแขกหรือวางของค้าขาย มีห้องนอน 1 ห้อง ส่วนครัวกับห้องน้ำจะอยู่ด้านหลังบ้าน (ดังภาพที่ 5) รูปทรงอาคารพบว่าบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวขาสันต่อม่อสัน หลังคาทรงปั้นหยา มีชายคายื่นรอบ ส่วนหลังคาทรงจั่วมีเฉพาะชายคาปีกนกคลุมด้านสกัดเท่านั้นด้านหน้าเป็นบานเพี้ยมยาวตลอดช่วงเสา ส่วนด้านสกัดเปิดเป็นหน้าต่างเหนือบานเพี้ยม และหน้าต่างเปิดเป็นช่องแสง บางหลังเป็น บางหลังลายมีหย่องจำหลักลายดอกไม้ ประดับสวยงาม โครงสร้าง และวัสดุ เรือนส่วนใหญ่ก่อสร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง ได้แก่ โครงสร้างหลังคา ผนัง พื้น เสา วัสดุผนังหลังคาเดิมเป็นกระเบื้องดินเผาสีธรรมชาติไม่เคลือบผิว พัฒนาการของเรือนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงด้านวัสดุ และปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยตามลำดับ ได้แก่ การปรับเปลี่ยนวัสดุผนังหลังคาจากกระเบื้องดินเผาเป็นกระเบื้องลอนคู่หรือสังกะสี การปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยโดยการต่อเติมผนังกันห้องเพื่อให้เช่าเป็นห้องๆ จากการสำรวจภาคสนามเรือนที่หลงเหลืออยู่สามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ 1) หลังคาทรงจั่ว (ทรงไทยเดิม) 2) หลังคาทรงมะนิลา 3) หลังคาทรงปั้นหยา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 หลังคาทรงจั่ว (ทรงไทยเดิม) พบว่าหลังคาทรงจั่วที่ยังหลงเหลืออยู่จำนวนทั้งสิ้น 3 หลังเรือนที่ยังมุงด้วยกระเบื้องดินเผาสีธรรมชาติไม่เคลือบผิว หลังคาเป็นทรงจั่วแบบไทยเดิม ปันลมแบบตัวหงายหน้าจั่วลูกปัก

กรณีศึกษาหลังที่ 1-1 ตั้งอยู่ถนนราชดำเนิน ตัวเรือนปลูกชิดกับถนนเรือนไทยชาสันต่อม่อสัน หลังคาเป็นทรงจั่วแบบไทยเดิมมุงด้วยกระเบื้องดินขอแบบไม่เคลือบ ด้านหน้าติดถนนด้านหลังเป็นแม่น้ำปิง ปัจจุบันมีการถมนนปรับปรุงผิวถนนทำให้ตัวเรือนดูเตี้ย เดิมตรงกลางเป็นชานเชื่อมต่อเรือนหลายหลังได้ถุนเตี้ยเพื่อสะดวกในการติดต่อและเดินเท้ามีประตูมุขเล็กๆ เข้าทางด้านข้างเรือนสู่ชานเรือน การยกพื้นเฉพาะตัวเรือนส่วนหลังเล็กน้อยขึ้นจากชาน เปิดโล่งส่วนในกลางชานเป็นที่พักเอนกประสงค์และเป็นส่วนสำหรับระบายอากาศทำให้ลมพัดถ่ายเทด้านหลังเรือนเป็นแม่น้ำปิง ปัจจุบันเรือนหลังนี้หลังคาด้านหลังเปลี่ยนใช้สังกะสีมุงแทนชานด้านหลังเชื่อมต่อเรือนหลายหลังถูกรื้อออกคงเหลือแต่ตัวเรือนหลัก ส่วนบันลุ่มแบบตัวหงา หน้าจั่วลูกฟัก ฝาเรือนเป็นฝาสายบัวแผ่นใหญ่บังใบตีตามตั้ง ตั้งอยู่บนพริ้งทั้งสองด้าน บานเพี้ยมยาวเปิดเป็นแถวหนึ่งช่วงเสามีหน้าบานแค่ 2 ช่วงอีก 1 ช่วงปิดทึบ ดังภาพที่ 6 (1)

กรณีศึกษาหลังที่ 1-2 ตั้งอยู่ถนนเทศาเป็นเรือน 3 หลัง เดิมตัวเรือนวางเรียงตามแนวถนน ปัจจุบันเรือนทั้ง 3 หลังเจ้าของเรือนย้ายมาที่ตั้งปัจจุบันเรียงตามความยาวด้านหลังลงแม่น้ำปิง หลังคาเป็นทรงจั่วแบบไทยเดิมนันลุ่มแบบตัวหงา หน้าจั่วลูกฟัก ประตูด้านหน้าเป็นบานเพี้ยม ยาวหนึ่งช่วงเสามี 3 ช่วงเสา ส่วนด้านสกัดเป็นหน้าต่าง ส่วนสกัดของหน้าต่างมีหย่องจำหลักลายดอกไม้ หน้าต่างจะใส่กรงเหล็ก จากลงสำรวจพื้นที่พบว่าในด้านในฝาเรือนพบสัญลักษณ์ภาษาจีน ว่าชิ้นส่วนใดอยู่ตรงไหนสันนิษฐานได้ว่าบ้านหลังนี้สร้างด้วยช่างชาวจีนส่วนนี้แสดงภูมิปัญญาเชิงช่างในการวางแผนปรุเรือน ดังภาพที่ 6 (2)

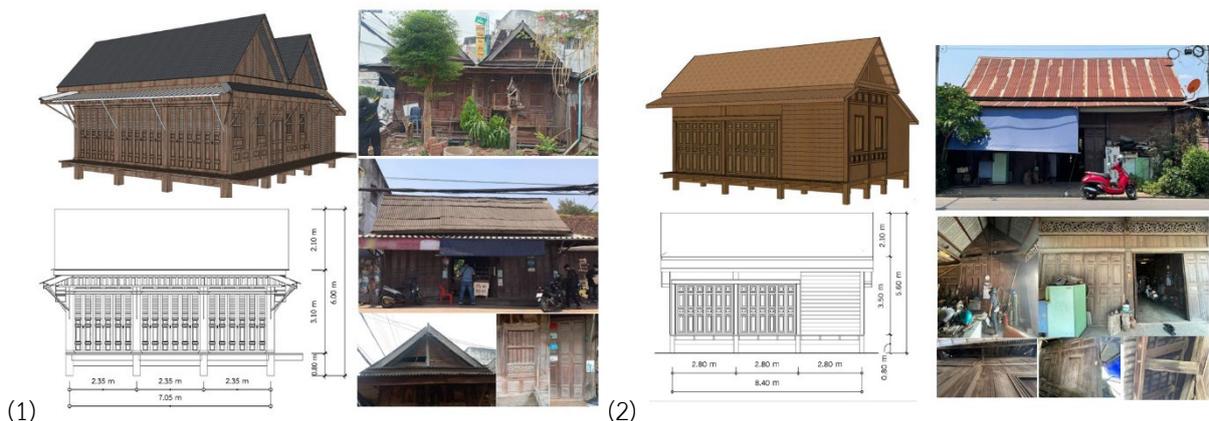

ภาพที่ 6 (1) กรณีศึกษาหลังที่ 1-1 และ (2) กรณีศึกษาหลังที่ 1-2

1.2 หลังคาทรงมะนิลา ในพื้นที่ศึกษาจะพบเป็นเรือนแฝด และเรือนเดี่ยว กรณีศึกษาหลังที่ 1-3 (ดังภาพที่ 7 (1)) เป็นเรือนแฝด ตั้งอยู่ริมถนนเทศา หน้าเรือนขนานกับถนนเทศาหลังบ้านหันไปแม่น้ำปิง ผนังเรือนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง 3 ช่วงเสา ยาว 2.35 เมตร ด้านยาวขนานไปตามถนน การกำหนดจัดวางพื้นที่ใช้สอยเรือนด้านหน้าเป็นพื้นที่รับแขกวางของค้าขาย ส่วนครัวกับห้องน้ำจะอยู่ชานหลังบ้าน หลังคาเป็นทรงจั่วคู่ หรือหลังคาแฝด หน้าจั่วใบปรือปลูกชิดกันเท่ากับความกว้างของชายคาทั้งสองหลังมีรางน้ำอยู่กลางระหว่างชายคาสองหลัง และชายคายื่นรอบอาคารมีค้ำยัน วัสดุผนังหลังคาปัจจุบันเป็นกระเบื้องลอนคู่ วัสดุผนังหลังคาเดิมกระเบื้องดินเผาสิริธรรมชาติ ไม่เคลือบผิวพิจารณาจากกระยะการวางแผน และจากการสัมภาษณ์ผู้อาศัยเรือนกรณีศึกษาที่ 1-5 ระดับพื้นเรือนจะเป็นระดับเดียวกัน ประตูด้านหน้าเป็นบานเพี้ยมยาวหนึ่งช่วงเสามี 3 ช่วงเสา ส่วนด้านสกัดเป็นหน้าต่างหน้าต่างลาย

มีห้องจำหลักลายดอกไม้ วัสดุโครงสร้างเรือนส่วนใหญ่ก่อสร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง ได้แก่ โครงสร้างหลังคา ผนัง พื้น เสา การเปลี่ยนแปลงของเรือนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันพบที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านวัสดุผนังหลังคาจากกระเบื้องดินเผาเป็นกระเบื้องลอนคู่ และปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยตามลำดับมีการต่อเติมกันเป็นห้อง ๆ ให้เช่าค้าขาย

กรณีศึกษาหลังที่ 1-4 เป็นเรือนเดี่ยว (ดังภาพที่ 7 (2)) ตั้งอยู่ริมถนนเทศา หน้าเรือนหันหน้าทางถนนเทศาหลังบ้านหันไปแม่น้ำปิง ผนังเรือนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาว 3 ช่วงเสาด้านหน้าเป็นโถงและห้องนอน ส่วนครัวกับห้องน้ำจะมียูซานหลังบ้าน รูปทรงอาคารรูปทรงอาคารเป็นหลังคาเรือนเดี่ยว หน้าจั่วใบปรีอูกลูกฟัก และชายคายื่นรอบอาคารมีค้ำยันประตูด้านหน้าเป็นบานเพี้ยมลูกฟักยาวหนึ่งช่วงเสา มี 2 ช่วงเสา เหนือประตูบานเพี้ยมจะมีช่องลมไม้ฉลุลายเครือเถาวัลย์เป็นที่ระบายลม และด้านหน้า 1 ช่วงเสาเป็นฝาเป็นไม้ตีเกล็ดทึบวางทางนอน ด้านสกัดเป็นฝาสายบัวเรียบมีลูกฟักอยู่ด้านล่างใต้หน้าต่างมีหน้าต่าง 2 บาน วัสดุผนังหลังคาปัจจุบันเป็นสังกะสี วัสดุผนังหลังคาเดิมกระเบื้องดินเผา สันนิษฐานจากการรังวัดระยะการวางแป 8 เซนติเมตร วัสดุโครงสร้างเรือนเป็นไม้เนื้อแข็ง ได้แก่ โครงสร้างหลังคา ผนัง พื้น เสา การเปลี่ยนแปลงของเรือนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงด้านวัสดุผนังหลังคาจากกระเบื้องดินเผาเป็นสังกะสี และปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยโถงด้านหน้าเป็นพื้นที่ซ่อมตู้เย็นซึ่งเป็นอาชีพผู้อาศัยห้องนอนด้านหน้าเป็นห้องเก็บของ ด้านหลังเป็นที่พักอาศัย ห้องครัว และห้องน้ำ

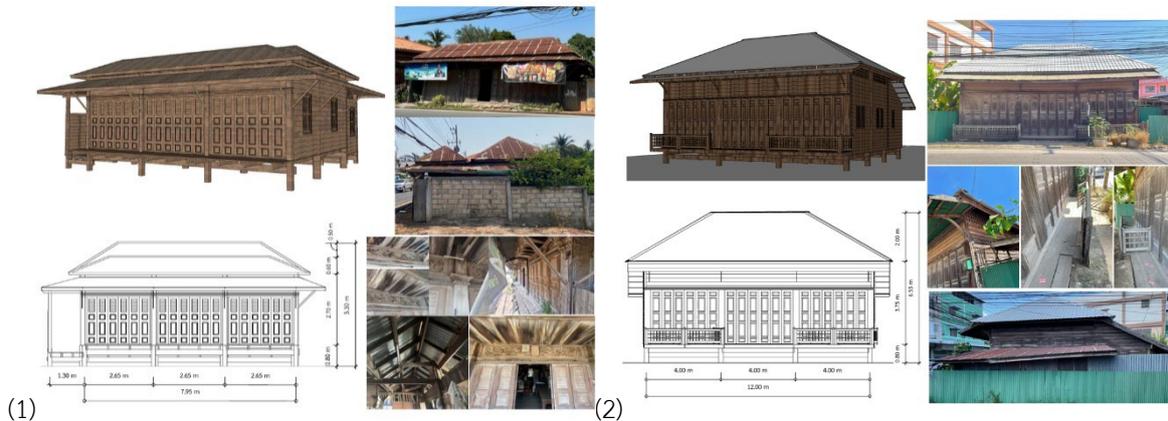

ภาพที่ 7 (1) กรณีศึกษาหลังที่ 1-3 และ (2) กรณีศึกษาหลังที่ 1-4

1.3 หลังคาทรงปั้นหยา ผนังเรือนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาว 3 ช่วงเสา ยาวไม่เกิน 3 เมตร ยาวไม่เกิน 3 ช่วงเสา ด้านหน้าเป็นพื้นที่รับแสงของค้าขาย มีห้องนอน 1 ห้อง ส่วนครัวกับห้องน้ำจะมียูซานหลังเรือนมีเรือนเดี่ยว และเรือนแฝด เรือนส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวขาสันต่อม่อสัน หลังคาทรงปั้นหยามีชายคายื่นรอบอาคาร ด้านหน้าเป็นบานเพี้ยมยาวตลอดช่วงเสา ส่วนด้านสกัดเปิดเป็นหน้าต่าง เหนือบานประตูบานเพี้ยม และหน้าต่างเปิดเป็นช่องแสง บางหลังลายมีห้องจำหลักลายดอกไม้ บางหลังช่องลมลายเครือเถา ไม้ฉลุลายดอกไม้ ลายสัตว์ในท้องถิ่น ไม้ระแนงตีไขว้เพื่อเป็นช่องระบายลม บางหลังมีชายคาทำกันสาดรอบเรือน มีเท้าแขนโค้งงอ และอ่อนช้อย บางเรือนทำค้ำยันชั้นตรง หรือใช้เหล็กเส้นกลมมัด เรือนปั้นหยามีฝ้าเพดานทำเป็นกระถงฝ้า และตีทับแนวใช้ไม้ขนาด 1/2 นิ้ว x 6 นิ้ว เจาะช่องไว้สำหรับเปลี่ยนกระเบื้องผนังหลังคาโครงสร้างและวัสดุเรือนส่วนใหญ่ก่อสร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง ได้แก่ โครงสร้างหลังคา ผนัง พื้น เสา หลังคาชนกันทุกด้านแบบพินระมัดไม่มีหน้าจั่ว วัสดุผนังหลังคาเดิม

เป็นกระเบื้องดินเผาสีธรรมชาติไม่เคลือบผิว เรือนปั้นหยาที่ยังหลงเหลืออยู่บางหลังยังมุงด้วยกระเบื้องดินเผา
สีธรรมชาติไม่เคลือบผิว บางหลังเปลี่ยนวัสดุหลังเปลี่ยนเป็นสังกะสี กรณีศึกษาทรงปั้นหยาหลังที่ 1-5 (ดังภาพที่
8 (1)) หลังคาเป็นทรงปั้นหยาคู่ ชายคาด้านในหลังคาชนกันตรงกลางมีรางน้ำ และชายคายื่นรอบอาคารมีค้ำยัน ประตู
ด้านหน้าเป็นบานเฟี้ยมยาวหนึ่งช่วงเสา มี 3 ช่อง เหนือประตูบานเฟี้ยมจะเป็นไม้แผ่นฉลุเป็นรูปสัตว์ในป่าทั้ง 3 ช่อง
ลวดลายไม่เหมือนกัน ส่วนด้านสกัดเป็นหน้าต่าง หลังคาแฝดชนิดมีช่อคัตแทนเสา มีลักษณะหลังคาเรือนหลักมีขนาดใหญ่
และอีกหลังคานี้มีขนาดเล็กโดยใช้ช่อคัตแทนเสา จากการสัมภาษณ์ผู้อาศัย “บ้านหลังนี้เข้ามาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่อยู่มา
ตั้งแต่เด็กตอนนี้อายุ 52 แล้ว สภาพบ้านไม่ได้เปลี่ยนแปลงอะไรเปลี่ยนแค่วัสดุหลังเปลี่ยนเป็นสังกะสีเนื่องจากวัสดุ
หลังคาเดิมกระเบื้องดินเผาได้ชำรุดร้าวตามอายุใช้งาน ตอนมุงด้วยกระเบื้องดินเผาบ้านเย็นมาก” (ผู้อาศัยเรือนหลังที่
1-5, 2564)

กรณีศึกษาทรงปั้นหยาหลังที่ 1-6 (ดังภาพที่ 8 (2)) ผังพื้นเรือนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาว 3 ช่วงเสา
ด้านสกัดยาว 3 ช่วงเสา ด้านหลังเป็นเรือนชานมีชายคายื่นหน้าอาคารมีค้ำยัน ประตูด้านหน้าเป็นบานเฟี้ยมยาวหนึ่ง
ช่วงเสา ด้านหน้ามีระเบียงและมีราวระเบียง เหนือประตูบานเฟี้ยมจะเป็นช่องลมโดยการนำไม้ตีซี่ไม้ไขว้เป็นช่องให้ลม
เข้ารอบบ้าน ทั้งด้านหน้าและด้านสกัดผาเป็นไม้ตีเกล็ดทาบวางทางนอนทับเกล็ด หน้าต่างบานคู่ 2 บาน วัสดุหลังคา
ได้เปลี่ยนจากเป็นหลังคาสังกะสี

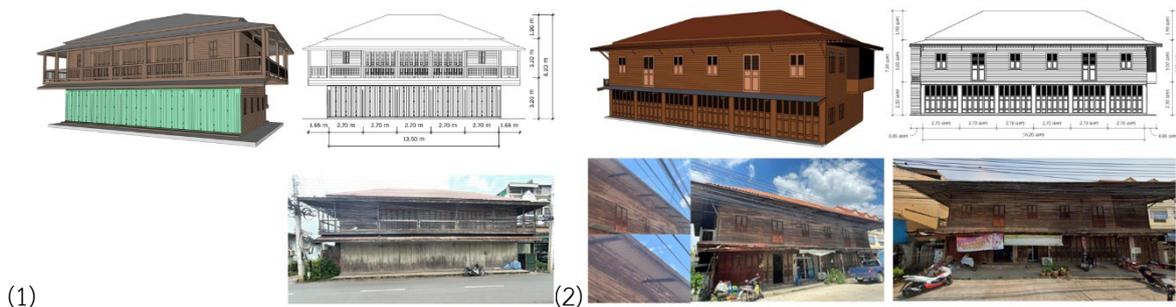

ภาพที่ 8 (1) กรณีศึกษาหลังที่ 1-5 และ (2) กรณีศึกษาหลังที่ 1-6

2. กลุ่มเรือนแถวไม้ 2 ชั้น พบว่าเรือนแถวไม้ 2 ชั้น ตำแหน่งที่ตั้งอาคาร จะหันหน้าเรือนไปทางถนน
เพื่อสะดวกในการประกอบอาชีพค้าขาย ผังพื้นเรือนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวตั้งแต่ 3 ถึง 6 คูหา ด้านยาวขนานตาม
ถนน ชั้นล่างใช้ค้าขายด้านหลังเป็นที่พักผ่อน ด้านหน้าเป็นบานเฟี้ยมยาวตลอดช่วงเสาจะเป็นโถงยาวตลอดตัวเรือน
มีบานเฟี้ยมตลอดด้านหน้าส่วนด้านสกัดเปิดเป็นหน้าต่าง เหนือบานเฟี้ยมและหน้าต่างเปิดเป็นช่องแสงบางหลัง
ประดับด้วยไม้ฉลุลวดลายสวยงาม และชั้นบนอยู่อาศัย บางหลังชั้นบนมีระเบียงยื่นยาวตลอดความยาวของอาคาร
บางหลังมีระเบียงยื่นรอบชั้น 2 บางหลังมีหน้าต่างบานประตู ลวดลายศิลปกรรมตะวันตกที่แพร่หลายเข้ามาในช่วงนั้น
บางหลังทำค้ำยันชายคาด้วยเหล็กเส้นกลม

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นย่านเมืองเก่ากำแพงเพชร ภูมิศึกษานนทศา และถนนราชดำเนิน จังหวัดกำแพงเพชร
พัชรรัตน์ ทารไชย วีระพล พลีสัตย์ และ พรนรินทร์ สายกลิ่น

รูปทรงอาคาร พบว่าเรือนแถวไม้ 2 ชั้นหลังคาทรงมะนิลาและทรงปั้นหยา เรือนส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้ หลังคาทรงปั้นหยา มีชายคายื่นรอบอาคาร ส่วนหลังคาทรงจั่วมีเฉพาะชายคาปีกนกคลุมด้านสกัดเท่านั้น ด้านหน้าเป็น บานเพี้ยมยาวตลอดช่วงเสา ส่วนด้านสกัดเปิดเป็นหน้าต่าง เหนือบานเพี้ยม และหน้าต่างเปิดเป็นช่องแสง บางหลัง ภายหลังมีห้องจำหลักลายดอกไม้ ประดับสวยงาม โครงสร้างและวัสดุ เรือนส่วนใหญ่ก่อสร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง ได้แก่ โครงสร้างหลังคา ผนัง พื้น เสา วัสดุผนังหลังคาเดิมเป็นกระเบื้องดินเผา การเปลี่ยนแปลงของเรือนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พบว่าการปรับเปลี่ยนวัสดุผนังหลังคามานี้เป็นจากกระเบื้องดินเผาเป็น กระเบื้องลอนคู่ และสังกะสี ดังภาพที่ 9 - 10

ภาพที่ 9 (1) ภูมิศึกษาหลังที่ 2-1 และ (2) ภูมิศึกษาหลังที่ 2-2

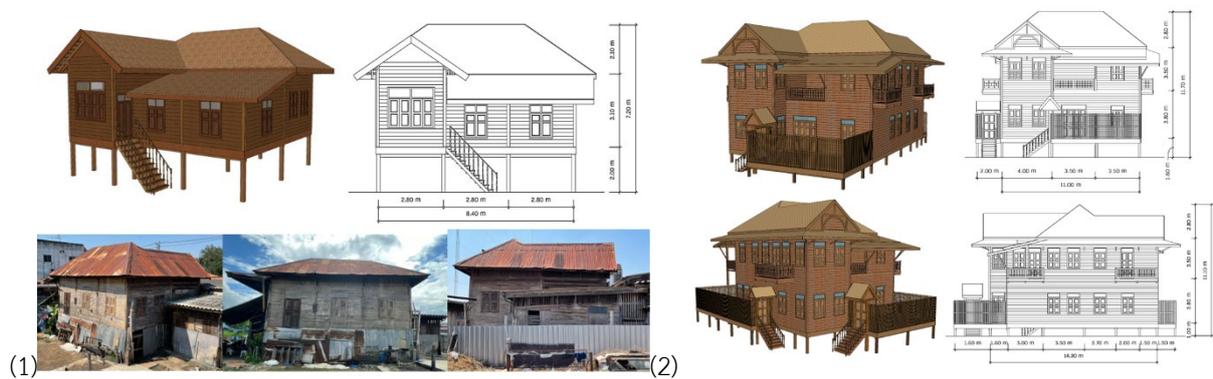

ภาพที่ 10 (1) ภูมิศึกษาหลังที่ 2-3 และ (2) ภูมิศึกษาหลังที่ 2-4

3. กลุ่มเรือนคหบดี และข้าราชการ ในช่วง พ.ศ. 2438-2439 มีการปฏิรูปการปกครองตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นใหม่ 5 มณฑล ได้แก่ มณฑลนครชัยศรี มณฑลกรุงเก่า มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลชุมพร และมณฑลนครสวรรค์ ซึ่งกำแพงเพชรเป็นเมืองในมณฑลนครสวรรค์ การปฏิรูปการปกครองมีการส่งข้าราชการจากส่วนกลางไปปกครองท้องถิ่น การศาล การจัดเก็บภาษีอากร ให้มีระเบียบแบบแผนขึ้น มีการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยของข้าราชการจากส่วนกลาง บ้านพักข้าราชการในสมัยรัชการที่ 5 ที่ยังหลงเหลือในเมืองกำแพงเพชร คือ บ้านขุนทรงราชผล (พลี ศุภดิษฐ์) ตั้งอยู่เลขที่ 67 ถนนเทศา สร้างประมาณปี พ.ศ. 2451 รองอำมาตย์ตรีขุนทรงราชผล (พลี ศุภดิษฐ์) รับราชการเป็นข้าราชการสังกัดกรมสรรพากรในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จประพาสต้นจังหวัดกำแพงเพชร ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2449 ท่านมีอายุ 22 ปี อาจยังได้รับตำแหน่งขุนทรงราชผลเป็นสุภมาตราจังหวัดกำแพงเพชร (ตำแหน่งข้าราชการหัวเมืองตำแหน่งหนึ่งในปัจจุบัน หมายถึงผู้ช่วยสรรพากรจังหวัด)

กรณีศึกษาที่ 3-1 เรือนขุนทรงราชผล (พลี ศุภดิษฐ์) (ดังภาพที่ 11 (1)) ตำแหน่งที่ตั้งหน้าเรือนติดถนนเทศาหันหน้าเรือนไปทางแม่น้ำปิง รูปทรงอาคาร เป็นเรือนหลังคาทรงปั้นหยาผสมกับจั่วมีมุขออกไปด้านหน้าเป็น

ห้องรับแขกมีการปิดล้อมกำหนดขอบเขตชัดเจนเป็นเรือนไม้สักทั้งหลัง ใต้ถุนสูงประมาณ 2 เมตร ขนาดหน้ากว้าง 7.7 เมตร ช่วงเสาเล็ก 7.7 เมตร ในอดีตจะมีชานต่อออกจากห้องรับแขก ซึ่งจะใช้เป็นเรือนครัวและห้องน้ำ และต่อจากเรือนชานจะเป็นเรือนปั้นหยาต่ออีก 1 หลัง และได้มีการรื้อเรือนด้านหลังนอกชานออกทำให้ปัจจุบันมีเรือนที่เป็นห้องนอนอยู่เพียง 1 หลัง ด้านหลังเป็นห้องนอนฝ้ายบ้านแบบบังใบเป็นไม้ขนาดหน้าประมาณ 1 นิ้ว เหนือบานหน้าต่างเป็นระแนงมีช่องแสง และช่วยระบายอากาศ โครงสร้าง และวัสดุ ก่อสร้างด้วยไม้สัก ได้แก่ โครงสร้างหลังคา ผนัง พื้น เสา วัสดุผนังหลังคาเดิมเป็นกระเบื้องดินเผาสีธรรมชาติไม่เคลือบผิวปัจจุบันเปลี่ยนเป็นสังกะสี การเปลี่ยนแปลงของเรือนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันพบว่าไม่มีผู้อาศัยด้านบนเรือนเป็นที่เก็บของ (สันติ อภัยราช, 2559)

ภาพที่ 11 (1) ภาพกรณีศึกษาหลังที่ 3-1 เรือนขุนทรงราชผล (พลี ศุภดิษฐ์) และ (2) กรณีศึกษาหลังที่ 3-2 เรือนขุนทวีจินบำรุง

กรณีศึกษาหลังที่ 3-2 (ดังภาพที่ 11 (2)) เรือนขุนทวีจินบำรุง ตั้งอยู่เลขที่ 58 ถนนเทศา สร้างเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2480 ขุนทวีจินบำรุง (ทวี ลำชำ) เป็นผู้จัดการบริษัทป่าไม้ลำชำ ท่านสร้างโรงสีไฟ (บริจาคเงินและที่ดินมากมายใน ปี พ.ศ. 2474 ได้รับพระราชทานราชทินนามว่า “ขุนทวี จินบำรุง”) ซึ่งหมายถึง “ชาวเงินที่เสียสละบำรุงบ้านเมือง” เรือนหลังนี้สร้างโดยช่างไม้ชาวกำแพงเพชรตัวเรือนไม้พื้นชั้นล่างเป็นไม้สัก ไม้พื้นชั้นบนเป็นไม้มะม่วง ไม้ที่เป็นตงและรอดมีความหนาถึง 3 นิ้ว บานประตูและหน้าต่างจะมีช่องลมให้ลมผ่าน แต่เดิมเรือนหลังนี้ใช้สลักไม้แทนตะปู ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นเรือนไม้สักพักอาศัย 2 ชั้น ทรงมะนิลาประยุกต์หลังคาปั้นหยา มีมุขยื่นด้านหน้าประดับไม้ฉลุ เรียกว่า “เรือนขนมปังขิง” ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก หลังคามุงกระเบื้องดินเผาทางเข้าหน้าเรือน และหน้าเรือนที่เฉลียงมีซุ้มประตู ตัวเรือนยกพื้นสูงเกือบ 2 เมตร แต่เดิมสามารถเข้าไปวิ่งเล่นใต้ถุนเรือนได้ พื้นที่ชั้นล่างมีห้องรับแขก ประตูภายในชั้นล่างเป็นบานเฟี้ยมลูกฟัก ด้านบนโปร่งด้วยลูกกรงเหล็กกลม ส่วนหน้าต่างเป็นบานลูกฟัก ผสมบานเกล็ดกระทุ้งเปิดได้ ช่องลมประตู หน้าต่างประดับไม้ฉลุลาย ฝาไม้กระดานตีเมื่อซ่อมเรือนครั้งใหญ่มีการเปลี่ยนวัสดุผนังหลังคาจากกระเบื้องดินเผาเป็นกระเบื้องซีเมนต์สีส้มเปลี่ยนเฉลียงไม้หน้าเรือนเป็นพื้นคอนกรีตเสริมเหล็ก มีอาณาเขตกว้างขวางมากใต้ถุนสูง มีบ่อน้ำอยู่หน้าเรือน เมื่อสมัยน้ำท่วมกำแพงเพชรใหญ่ ปี พ.ศ. 2504 ขุนทวีได้ให้ชาวบ้านที่เดือดร้อนเข้ามาอยู่อาศัยในเรือนด้วย (สันติ อภัยราช, 2559)

การอภิปรายผล

จากผลศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นบริเวณถนนนทเทศา และถนนราชดำเนิน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรนำไปสู่การจำแนกประเภท พบว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมมีความคล้ายคลึงกับรูปแบบภาคกลาง ลักษณะการวางเรือนแบบภาคกลางบางส่วน เป็นเรือนค้ำขายจะมีใต้ถุนไม่สูงมากเพื่อให้ค้ำขายสะดวก หน้าเรือน ค้ำขายเหนือประตูบานเพ็ญจะมีช่องลม ซึ่งมีหลายรูปแบบ เช่น ไม้ฉลุลายเครือเถา ไม้แผ่นฉลุเป็นรูปสัตว์ในป่า ไม้แผ่นฉลุดอกไม้ หรือการนำไม้ตีตามนอนบานเกล็ดไม้ การนำไม้ตีซี่ไม้ไขว้ สามารถจำแนกออกได้ 3 กลุ่ม คือ 1) เรือนแถวไม้ชั้นเดียว 2) เรือนแถวไม้ 2 ชั้น และ 3) เรือนคคหบดี หรือเรือนข้าราชการ และอิทธิพลที่ส่งผลต่อรูปแบบ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นย่านเมืองเก่ากำแพงเพชร บริเวณถนนนทเทศา และถนนราชดำเนิน สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

ด้านการเมืองการปกครอง สะท้อนจากกรณีศึกษาหลังที่ 3-1 เรือนขุนทรงราชผล (พลี ศฤทธิชัย) เรือนแบบ ปันหย่า มีจั่วคานหน้าหรือมุขเรือน ไผ่โรจน์ แสงจันทร์ (2536) กล่าวว่า การปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลในสมัย รัชกาลที่ 5 ได้ มีการส่งข้าราชการจากส่วนกลางไปปกครองดูแลการปกครองท้องถิ่น การปลูกสร้างที่อยู่อาศัยของ ข้าราชการจากส่วนกลางจะใช้วัสดุจากไม้เนื้อแข็งและไม้สัก รูปแบบสถาปัตยกรรมได้รับจากตะวันตกอย่างชัดเจน มีรูปทรง เช่น หลังคาทรงปันหย่า มีหน้ามุขยื่นออกมาโครงสร้างไม้ก็มักจะตีเกร็ดและติดตั้งหน้าต่างเป็นบานเกร็ดไม้” เรือนในกำแพงเพชรได้มีการนำแบบอย่างจากพระนคร โดยข้าราชการจากพระนครมาปกครองตัวหัวเมือง และช่าง ชาวจีนความชำนาญในการช่างไม้การปรับปรุงการก่อสร้างให้มีลักษณะหลายรูปแบบขึ้น โดยเริ่มจากเรือนไทยเดิม ในระยะแรกที่ใช้เพียงตะปูจีนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น มาเป็นเรือนมะนิลา เรือนปันหย่า เรือนโถงค้ำขายกับคนจีน ในระยะต่อมา และกรณีศึกษาหลังที่ 3-2 เรือนขุนทวิจินบำรุง เรือนมะนิลาประยุกต์หลังคาปันหย่ามีมุขยื่นด้านหน้า ประดับไม้ฉลุ เรียกว่า “เรือนขนมปังขิง” ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก น. ณ ปากน้ำ (2563) กล่าวว่า คนจีนที่ร่ำรวยหรือขุนนางที่มีบรรดาศักดิ์จะสั่งช่างมาจากจีน และมาปรุงเรือนแบบเศรษฐีจีนมีเครื่องบนหลังคา แกะสลักเป็นลวดลายอย่างหรูหรา กระเบื้องมุงหลังคาที่ใช้กระเบื้องรางแบบจีน ไม้ฉลุ ไม้ซ้อ แป และจันทัน ทำอย่าง ประณีต แกะสลักทาน้ำมัน ฝาเพ็ญ กับประตูก็แกะสลักอย่างวิจิตรพิสดาร และแข็งแรงแน่นอน บางอันก็ปรับปรุง เป็นลายละเอียดสลักซับซ้อน ฝีมือช่างจีนมีความประณีตละเอียดกว่าไทย ช่างชาวจีนในสมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 7 ได้ยึดอาชีพทำเฟอร์นิเจอร์และกลึงไม้ เป็นที่ยกย่องกันมาก เป็นที่นิยมกันในหมู่เจ้านายและขุนนาง นอกจากนี้ช่างจีน ฝีมือดีได้ไปอาศัยทำมาค้าขายยังชนบท และต่างจังหวัด ได้ก่อสร้างเรือนชั้นเดียวริมถนนบางแห่งก่อสร้างด้วยไม้ อย่าง ประณีต ฝักพื้นสูงจากพื้นดินเล็กน้อย ฝาเรือนทำแบบฝาถึงสลักกับลูกฟัก นับว่าเป็นแบบที่สวยงามช่างก่อสร้างของ จีนที่คนไทยรับมาปรับปรุงในการทำเรือนเรือนในสมัยหลังๆ

สภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศ การตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำปิงเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำ ซึ่งเป็น เส้นทางคมนาคมสายหลักในอดีต ชุมชนริมน้ำเดิมบริเวณริมถนนนทเทศาและขยายตัวเข้ามาด้านในจากริมแม่น้ำปิง กลายเป็นชุมชนในปัจจุบัน อาทิ ชุมชนรอบวัดเสด็จ ซึ่งเรือนริมน้ำจะหันหลังเรือนเข้าแม่น้ำแต่ก่อนใช้การสัญจรทางน้ำ หันระเบียงไปทางถนน ลักษณะเรือนเป็นใต้ถุนเตี้ยหรือเรียกว่า “เรือนขาสั้น” เพื่อสะดวกต่อการขึ้นลงและใช้น้ำประตู บานเพ็ญยาวตลอดช่วงเสา สามารถเปิดได้กว้าง สะดวกในการระบายอากาศ เนื่องจากจังหวัดกำแพงเพชรมีลักษณะ ภูมิอากาศร้อนอบอ้าว ประตูบานเพ็ญสามารถช่วยในการระบายอากาศได้ดี

การประกอบอาชีพ ของเจ้าของเรือนนำไปสู่การก่อรูปของสถาปัตยกรรมเรือน เนื่องจากอดีตจังหวัดกำแพงเพชรมีพื้นที่ป่าจำนวนมาก และมีกิจการทำไม้ในจังหวัดกำแพงเพชร เรือนคหบดีหรือพ่อค้าไม้ในพื้นที่จังหวัดกำแพงเพชรแสดงถึงฐานะของเจ้าของเรือน ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก สะท้อนให้เห็นถึงสภาพเศรษฐกิจอันรุ่งเรืองกิจการค้าไม้ของจังหวัดกำแพงเพชรในช่วงเวลานั้น (กรณีศึกษาหลังที่ 3-2) น. ณ ปากน้ำ (2563) กล่าวว่าเรือนขนมปังขิง แพร่เข้ามาจากขนมปังขิงสมัยโบราณของชาวตะวันตก ซึ่งตกแต่งหุหุราฟู่ฟามีคิริระบายแพรวพราว เรือนแบบนี้ส่วนใหญ่จะสร้างด้วยไม้ มีการฉลุลายคิริที่หน้าจั่วกับเชิงหลังคาอย่างละเอียด เป็นศิลปะลวดลายหุหุราเป็นลายแกะสลักและฉลุแบบขนมปังขิง รูปทรงอาคาร พบว่ากลุ่มเรือนแถวไม้ 2 ชั้นหลังคาทรงมะนิลาและทรงปั้นหย่า เรือนส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้หลังคาทรงปั้นหย่ามีชายคายื่นรอบอาคาร ส่วนหลังคาทรงจั่วมีเฉพาะชายคายื่นปกคลุมด้านสกัดเท่านั้น ด้านหน้าเป็นบานเพี้ยมยาวตลอดช่วงเสา ส่วนด้านสกัดเปิดเป็นหน้าต่างเหนือบานเพี้ยม และหน้าต่างเปิดเป็นช่องแสง บางหลังลายมีห้องจำหลักลายดอกไม้ประดับสวยงามและเรือนไทยเดิมเรือนปั้นหย่า และเรือนมะนิลา เป็นเรือนค้าขายชั้นเดียวจะมีใต้ถุนไม้สูงเรียกว่า “เรือนขาสั้น” เพื่อสะดวกในการวางสินค้าโซโครัองค้าขายเป็นการดัดแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับอาชีพของเจ้าของเรือน (ชัชวาล ธรรมสอน, 2547)

ด้านเทคโนโลยีการก่อสร้าง และวัสดุก่อสร้างพื้นถิ่น ลักษณะเรือนที่ในพื้นที่ศึกษาจะเป็นการปรุงเรือนเนื่องจากวัสดุก่อสร้างพื้นถิ่นในพื้นที่จังหวัดกำแพงเพชรมีไม้สักจำนวนมาก การปรุงเรือนจึงเป็นที่นิยมในสมัยก่อนเพราะหาวัสดุก่อสร้างง่าย ปลูกสร้างง่าย ดังนั้นการก่อสร้างเรือนมีลักษณะคล้ายคลึงกับรูปแบบภาคกลาง อาทิ เรือนทรงจั่ว (กรณีศึกษา 1-1 และกรณีศึกษา 1-2) เป็นที่นิยมในพื้นที่จังหวัดกำแพงเพชรประกอบกับช่างก่อสร้างชาวจีนในพื้นที่ที่มีความชำนาญการปรุงเรือน นอกจากนี้เรือนมะนิลาที่พบในพื้นที่ศึกษาเป็นการปรุงเรือน (กรณีศึกษา 1-3 และกรณีศึกษา 1-4) เรือนปั้นหย่าที่พบในพื้นที่ศึกษาจะไม่ใช้การปรุงเรือนแต่เกิดจากการดัดแปลงมาจากเรือนทรงจั่วจะเห็นได้จากผนังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาว 3 ช่วงเสา หรือเรียกว่า “สามห้อง” กว้างไม่เกิน 3 เมตร ยาวไม่เกิน 3 ช่วงเสาด้านหน้าเป็นประตูบานเพี้ยมยาวตลอดช่วงเสา ด้านสกัด ฝาเป็นไม้ตีเกล็ดที่บวมทางนอน และลักษณะฝาเรือนที่พบในพื้นที่ศึกษาจะเป็นฝาสายบัวเรียบ มีลูกฟูกอยู่ด้านล่างได้หน้าต่าง ด้านบนใช้ไม้แผ่นใหญ่บังใบตีเรียบบางเรือนไม่มีลูกฟูกด้านล่าง (กรณีศึกษา 1-1 และกรณีศึกษา 1-2) เนื่องจากในพื้นที่ จังหวัดกำแพงเพชร มีไม้จำนวนมากจึงใช้ไม้แผ่นใหญ่ทำฝาเรือน ไม่จำเป็นต้องใช้ไม้ชิ้นเล็กเหมือนฝาปะกนหรือลูกฟูก ชัชวาล ธรรมสอน (2547) ได้กล่าวว่าในอดีตจังหวัดกำแพงเพชรมีพื้นที่ป่าจำนวนมาก และมีกิจการทำไม้ในจังหวัดกำแพงเพชร และในปี พ.ศ. 2398 การทำสนธิสัญญาเบาว์ริง การทำป่าไม้ในภูมิภาคนี้ได้ขยายตัวอย่างกว้างขวาง มีบริษัทของชาวตะวันตก เข้ามาขอสัมปทานทำป่าไม้ในภูมิภาคนี้ ทำให้สภาพการทำไม้สัมปทานขนาดใหญ่ เช่น กำแพงเพชร และตาก บริเวณเมืองตาก ปากน้ำโพ นครสวรรค์ และสวรรคโลก ได้กลายเป็นจุดศูนย์กลางการค้าไม้ที่สำคัญที่บรรดาบริษัทและพ่อค้าไม้มาทำการจับไม้ผูกเป็นแพและซื้อขายกัน (สุภาพรรณ ขอผล ,2534)

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นย่านเมืองเก่ากำแพงเพชร ถนนเทศาและถนนราชดำเนิน เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงการได้รับอิทธิพลจากสภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศ ด้านการเมืองการปกครองส่งผลต่อการพัฒนาเมืองให้ทันสมัย ความรุ่งเรืองด้านเศรษฐกิจในยุคเมืองกำแพงเพชรเป็นศูนย์กลางกิจการค้าไม้มีวัสดุก่อสร้างพื้นถิ่นคือ

ไม้เนื้อแข็งจำนวนมาก ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่จังหวัดกำแพงเพชรมีความผสมผสานจากรูปแบบเรือนภาคกลางกับการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เหมาะกับสภาพภูมิอากาศ การดำรงชีวิต และวัสดุก่อสร้างพื้นถิ่นเป็นเรือนพื้นถิ่นกำแพงเพชรที่มีความเฉพาะตัว การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นบริเวณถนนเทศา และถนนราชดำเนินสามารถจำแนกได้ 3 ประเภท คือ 1) เรือนแถวไม้ชั้นเดียว ได้รับอิทธิพลจากสภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศด้านหลังเรือนหันเข้าแม่น้ำปิงหันระเบียงไปทางถนน ลักษณะเรือนเป็นใต้ถุนเตี้ยหรือเรียกว่า “เรือนขาสั้น” เพื่อสะดวกต่อการขึ้นลงและใช้น้ำ ด้านหน้าเรือนมีประตูบานเพี้ยมยาวตลอดช่วงเสาสามารถเปิดได้กว้างสะดวกในการระบายอากาศ และสะดวกในการวางสินค้าโชวโถงค้าขายเป็นการดัดแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับการประกอบอาชีพของเจ้าของเรือน 2) เรือนแถวไม้ 2 ชั้น ได้รับอิทธิพลจากการประกอบอาชีพ ด้านหน้าเรือนหันเข้าถนนเพื่อสะดวกในการประกอบอาชีพค้าขาย ชั้นล่างใช้ค้าขายด้านหน้าเป็นประตูบานเพี้ยมยาวตลอดช่วงเสาเป็นโถงยาวตลอดตัวเรือน ด้านหลังเป็นที่พักผ่อน และชั้นบนอยู่อาศัย 3) เรือนคหบดี หรือเรือนข้าราชการ ได้รับอิทธิพลจากการเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ เรือนขุนทรงราชผล (พลี ศุกดิษฐ์) เรือนแบบปั้นหยาเรือนมุขเป็นเรือนพักอาศัยข้าราชการจากพระนครมาปกครองตัวหัวเมือง หลังการปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 และเรือนขุนทวีจินบำรุง เป็นเรือนคหบดีหรือพ่อค้าไม้ในพื้นที่จังหวัดกำแพงเพชรแสดงถึงฐานะของเจ้าของเรือนเป็นเรือนมะนิลาประยุกต์หลังคาปั้นหยาที่มีมุขยื่นด้านหน้าประดับไม้ฉลุ เรียกว่า “เรือนขนมปังขิง” สะท้อนถึงเทคโนโลยีการก่อสร้างและวัสดุก่อสร้างพื้นถิ่นในพื้นที่จังหวัดกำแพงเพชรมีไม้สักจำนวนมาก สภาพเศรษฐกิจอันรุ่งเรืองกิจการค้าไม้ของจังหวัดกำแพงเพชรในช่วงเวลานั้น

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (กสว.) ประเภทประจำปีงบประมาณ 2564

เอกสารอ้างอิง

- โตม, ไกรภรณ์. (2565). *มณฑลเทศาภิบาล*. สถาบันพระปกเกล้า. [\(http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ชัชวาล,ธรรมสอน\)](http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ชัชวาล,ธรรมสอน). (2547). *เรือนไทยภูมิปัญญาไทย จังหวัดกำแพงเพชร*. กำแพงเพชร: คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- น. ณ ปากน้ำ. (2563). *แบบแผนบ้านเรือนในสยาม (พิมพ์ครั้งที่ 7)*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- ผู้อาศัยเรือนหลังที่ 1-5. (2564, 20 พฤศจิกายน). *ถนนเทศา ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร* [บทสัมภาษณ์].
- ไพโรจน์, แสงจันทร์. (2536). *สถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัย*. กรุงเทพฯ: หน่วยงานนิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร. (2549). *ครบ 100 ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสต้นเมืองกำแพงเพชร วันที่ 18 สิงหาคม พุทธศักราช 2549*. กำแพงเพชร: โรงพิมพ์สุรวัดิน.

สามารถ, สิริเวชพันธุ์. (2540). “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคเหนือ.” ใน *สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคเหนือ ประเภทเรือน
อยู่อาศัย* (ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขานุการกรมกรมศิลปากร, หน้า 98–169). กรุงเทพฯ:
บริษัทสยามบุ๊คส์ แอนด์ พับลิเคชันส์ จำกัด.

ศิวพงศ์, ทองเจือ. (2562). รูปแบบเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นของชุมชน 4 ชาติพันธุ์ ในจังหวัดภูเก็ต. *วารสารวิชาการ
สถาปัตยกรรมศาสตร์*, 68(1), 1-18.

สันติ, อภัยราช. (2559). *เรือนโบราณกำแพงเพชร*. กำแพงเพชร: บทโทรทัศน์ สภาวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร.

สันติ, อภัยราช. (ม.ป.ป.). *เอกสารประกอบการอบรมมัคคุเทศก์ เทศบาลเมืองกำแพงเพชร*. กำแพงเพชร.

สุภาพรรณ, ขอผล. (2534). *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนล่างในช่วงปี พ.ศ. 2448-2484*
(วิทยานิพนธ์ ริญญามหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.